

VE TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU

Birkan ERDAL

TEK Eski Genel Müdürü, Bilkent Holding Genel Koordinatörü

TANIM

O zelleştirme geniş anlamı ile, yönetimi Kamunun elinde bulunan kuruluşların, özel sektör yönetimine devredilmesidir. Bu devir, kuruluş hisse-lerinin %51'nin özel sektör mülkiyetine geçmesi sonucu olabileceği gibi, işletme hakkının 20-30-49-59 yıl gibi süreler özel sektöre devredilmesi, veya tesisin kiralanması şeklinde de olabilir. Aslanan yönetimin özel sektör elinde olmasıdır. Hatta, özel sektör eli ile yürütülebilecek olan bir sahada bulunan, zarar eden bir Kamu Kuruluşunun kapatılması da bir anlamda özelleştirme değildir. Bir adım daha öte, özel sektör ile yürütülebilecek bir konuda kamu iktisadi kuruluşu olmayan ancak fonksiyon olarak kamu iktisadi kuruluşların yaptığı türden hizmet gören, bakanlık teşkilatında bulunan, genel müdürlük ve bağımsız daire başkanlıklarının

kapatılması da bu kavram kapsamında mütalaa edilmelidir.

AMAÇLAR

Kamu Kuruluşları'nın yürüttükleri hizmetlerin bu şekilde özel sektör vesitasıyla yönetilmesinin yanında, Devletin ticari ve sınai konulardaki, düzenleyici, kontrol edici, mükafatlandırıcı veya cezalandırıcı, ve özellikle belirleyici olma durumunun süratle asgari bir düzeye indirilmesi ve nihai hedef olarak da tümüyle ortadan kaldırılması gerekmektedir. Geniş bir kesimin hemfikir olduğu bu model küçük fakat güçlü bir Devlet yapısına ulaşmak en önemli belirleyici husustur.

Kamu Kuruluşları'nın özerk bir şekilde çalışarak verimli işletmeler haline getirilebilmeleri mümkün değildir. Çünkü Kamu Kuruluşları hiçbir zaman kelimenin tam anlamı ile özerk çalışmamaktadır. Esasen, bugün mevcut mevzuata göre (233

ve 399 Sayılı KHK'lar ve ilgili kuruluş kanunları, ana sözleşmeler vs.) Kamu iktisadi Kuruluşları zaten özerk kuruluşlardır. Bu kuruluşlar, kendi yönetim kurulları bulunan, basiretli bir tüccar gibi çalışmaları istenen ve her türlü baskıdan uzak olduğu varsayılan müesseselerdir.

Diğer taraftan bu kuruluşların Genel Müdürleri, Genel Müdür Yardımcıları, Yönetim Kurulu Üyeleri üçlü kararname ile (ilgili Bakan, Başbakan ve Cumhurbaşkanı imzalaması ile) atanır ve görevden alınır. Sermayelerinin tamamı Devlete aittir. Personelin maaşlarını Hazine'den aldıkları paralar ile öderler. Bu nasıl bir özerklidir, nasıl bir basiretli tüccar davranışdır ki, çoğunun tüm satışları kendi personel ücretlerini dahi karşılamaktan uzaktır? Hangi basiretli tüccar ihtiyacının birkaç misli personel ile çalışır, ticari faaliyeti sonucu kazanacağı ile ödemesi imkanı kesinlikle bulunmayan ücret artışlarına evet diyebilir?

Sermayesi ve idari tasarruf yetkisi, öyle veya böyle, bir şekilde siyasi otoritenin elinde olan hiçbir kuruluş, aslında özerk değildir ve verimlilik esasları içerisinde çalışma şansına sahip değildir.

Siyasi otoritelerin yapacağı en büyük fedakarlık bu kuruluşların kendi kontrol ve yetki sınırlarının dışına çıkmasına müsaade eden yasal düzenlemeleri getirmektir. Gerçekte, bu fedakarlık, siyasi otorite için en akılcı belki de en akıllı bir karar olacaktır. Bu kararın olumlu sonuçları üç ila beş yıl içinde görülebilecek, sosyal ve ekonomik meyvaları toplanabilecektir.

AŞIRI İSTİHDAM

Bugün, yurdumuzdaki işsizliğin önemli sebeplerinden biri Kamu Kuruluşlarındaki aşırı istihdamdır. Evet, aşırı istihdam bir işsizlik sebebidir. İşsizliği ortadan kaldıracak tek yöntem ise yatırımların artırılmasıdır. Yatırım olacaktır ki, o yatırımı gerçekleştirecek, o yatırım sonucu oluşacak iş yerinde çalışacak iş gücüne ihtiyaç olsun. Kamu Kuruluşları ise yatırıma ayıracakları kaynaklarını ihtiyaç fazlası elemanlarına üretim azalışına sebep olmalarının karşılığı olarak, ücret şeklinde ödemektedirler.

Bugün kamu kuruluşlarının hemen hepsinde personel fazlalığından "Azalan Verimler Kanunu" işlemektedir. Personel sayısı arttıkça verim azalmaktadır. Çünkü, yeterli iş verilemeyen personel çalışabilecek durumda olan personeli de kötü yönde etkileyerek verimin düşmesine sebep olmaktadır. Personel giderini ödeyebilmek için gümrüğe gelen makina yedek parçasını çekecek parayı bulamayan, dolayısıyla gerekli araç gerecini çalıştırmayıp, en azından aylarca geç çalıştırarak, hem kendisi ekonomik kayba uğrayan, hem de ülkeyi kayba uğratan Kamu Kuruluşları pek çoktur. Aslında Kamu Kuruluşlarının hemen hepsi maalesef bu durumdadır.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi de, teknik olmaktan ziyade öncelikle siyasi, ve bunu takiben de ekonomik bir konudur. Konunun teknik yanı bu iki hususun

*Personel giderini
ödeyebilmek için
gümrüğe gelen makina
yedek parçasını
çekecek parayı
bulamayan, dolayısıyla
gerekli araç gerecini
çalıştırmayıp, en
azından aylarca geç
çalıştırarak, hem
kendisi ekonomik
kayba uğrayan, hem de
ülkeyi kayba uğratan
Kamu Kuruluşları pek
çoktur.*

arkasından ancak üçüncü önceliktedir. Siyasi kararın verilmesindeki en büyük zorluk, özelleştirilecek kuruluşlardaki aşırı istihdamdan kaynaklanmaktadır. Tabiatıyla, serbest rekabet şartları içinde belirlenen ücretlerle değil de, siyasetçilerin uygun buldukları ücretlerle çalışan ihtiyaç fazlası personel işten çıkarılma durumundadır. Bugün memur, işçi, sözleşmeli ve geçici işçi olarak Devletten ücret alan kişi sayısı 2.100.000'i aşmıştır. Halbuki ülkemizde halen mevcut ekonomik şartlara göre bu sayının 1.4 milyonu aşmaması gerekmektedir. Bu sayının fazlası özelleştirme süreci içerisinde Devletten aylık temin ediyor olmaktan uzaklaştırılacaktır. Özelleştirmenin, verim artışı, kaynak israfının önlenmesi ve piyasaya gelecek canlılık gibi sonuçlarının iki üç yıl içerisinde görülmesi ile, özelleştirme ile işten çıkarılan eleman sayısından çok daha fazlası gerçek üretici olarak tekrar iş hayatına geri dönecektir. Bu şekilde mahiyet itibarıyla, gerçekten üretken bir istihdam sağlanacaktır. Bu üretken istihdam ise, her zaman için yeni iş sahalarını yaratabilecek sonuçlar doğuracaktır.

Kamu Kuruluşlarında özelleştirme sonucunda işten çıkarılacak personele kıdem tazminatlarının yanında işten ayrıldıkları ilk bir veya iki yıl için, almakta oldukları son çiplak maaşları ödenmeye devam edilebilir. Bu maaş, bu süreden önce

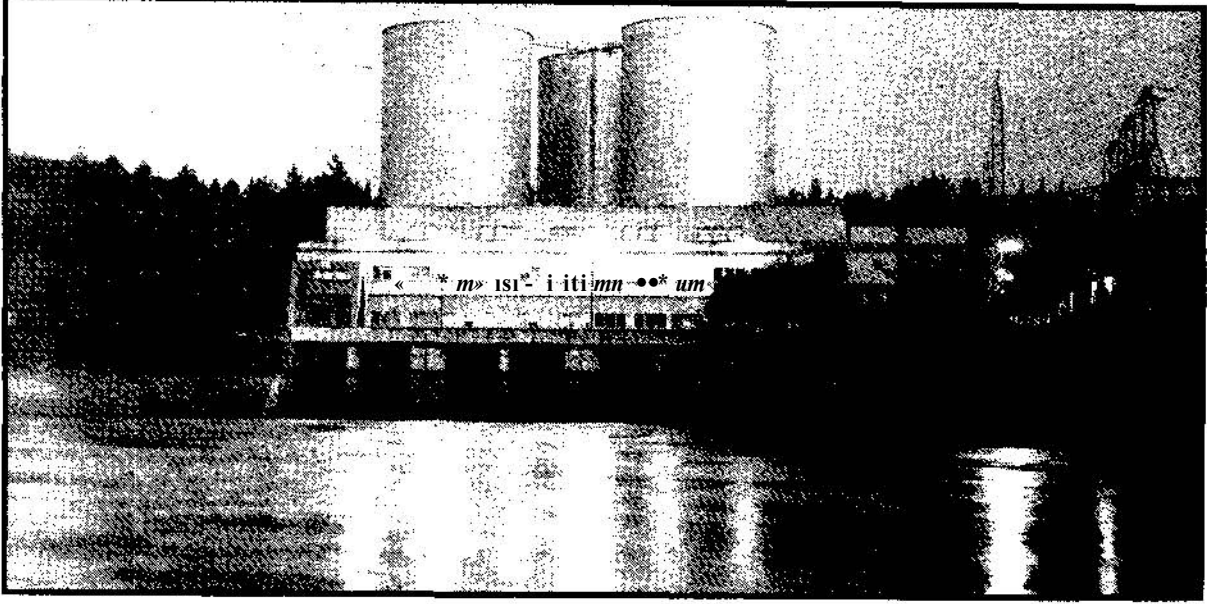
herhangi bir iş bulmaları halinde kesilir. Ayrıca maaş ödeme süresi içerisinde, Devlet tarafından düzenlenecek beceri geliştirme kurslarına devam mecburiyeti olabilir. Bu şekilde işten çıkartılan personel kendini yeni bir işe adapte edebilecek olanaklara sahip olacaktır.

Özetle, özelleştirme getireceği birçok ekonomik yararla beraber, işsizliğin de çözümüne katkıda bulunacak bir program halinde değerlendirilebilir.

ÜLKEMİZDEKİ KİT SİSTEMİNİN ENFLASYONA ETKİLERİ

Bugün enflasyonun en önemli sebeplerinden birinin belki de başlıcasının Kamu Kuruluşlarının finansman açıkları ile zararları olduğu bilinmektedir. Ülkemizdeki KİT sisteminin 1992 yılı zararı bu 16.5 trilyon TL'dir. 1993'te bu zarar muhtemelen 30 trilyon TL civarında olacaktır. (Bütçe tahmini 23,417 Trilyon TL'dir). Bu açığa bir çözüm olarak muhtemelen KİT ürünlerine yıl içinde aşırı zamlar yapılacaktır. 1992 yılı içerisindeki 16.5 Trilyon TL olan buzararın 15 Trilyon TL'si Türkiye Elektrik Kurumu, Türkiye Taşkömürü Kurumu, T.C. Devlet Demiryolları ve Türkiye Demir ve Çelik İşletmelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile özelleştirme çalışmalarında öncelikle bu dört KİT'in üzerinde gidilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, KİT sistemi finansman ihtiyacının ise, en önemli bölümü üç KİT'ten, Toprak Mahsulleri Ofisi, Tekel ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'den kaynaklanmaktadır. Bu son üç KİT tarım ve destekleme alımı politikaları ile ilgilidir. Dolayısı ile bu yedi KİT, ülkemizde enflasyon probleminin esasını oluşturmaktadır. Bu konularda alınması gerekli radikal kararlardan kaçmak mümkün değildir. Aksi yönde davranışlar problemin giderek daha fazla büyümesi pahasına sorunları ertelemek anlamına gelecektir.

Ekonomideki yeniden yapılanmada özellikle yukarıda bahsedilen yedi KİT mutlaka gözönüne alınmak zorundadır. Son üç KİT ile ilgili

tedbirler başka bir yazının konusudur.

Diğer 4 KİT'e gelince, bunların her biri ile ilgili çözümler farklı olmalıdır. TEK ile ilgili çözüm çok kısa olarak şu şekilde özetlenebilir.

Türkiye Elektrik Kurumu'nun Durumu:

TEK üretim, iletim ve dağıtım fonksiyonlarına göre üçe ayrılıp, bu fonksiyonlardan yalnız iletim, başlangıçta Devlet elinde kalarak, üretim ve dağıtım tesisleri öncelikle özelleştirilmelidir. Bugün, TEK elektriğin kilowat saatini 9 cent civarında satmakta ve bu yüksek fiata rağmen hala zarar etmektedir.

ÜRETİM SİSTEMİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ:

TEK'in hiçbir santralının yapım süresi 10-12 yıldan daha kısa sürmemektedir. Bir santralın yapımında binlerce malzemenin zamanında ve herbiri ile uyumlu olarak seçimi, satmalımaya kararlarının verilmesi, temini, montajı ve devreye alınması, sistem ile entegrasyonu söz konusudur. Bugün, Devlette en zor olan iş ise ne kadar esnek çalışırsanız çalışın, birden fazla girdisi olan işlerde karar almak, organizasyon ve koordinasyondur. Devlet yatırımları bu yüzden hiçbir zaman süresi içinde bitirilememekte, teknik ve

ekonomik ömrü 25-30 yıl olan bir santral üretime geçtiğinde birçok elemanı zaten 10-12 yıl eskimiş olmaktadır. Öte yandan özel sektör, bu yatırımları 3-4 yıl içinde bitirebilmekte ve ekonomik kullanımını sağlayabilmektedir. Yine özel sektör, enerjinin kilowat saatini 4-5 cent'ten TEK'e satmaya hazırdır. Konunun daha fazla detayına girmeden buradaki ana politikayı vurgulamakta yarar vardır. Enerji üretim tesisleri süratle özelleştirilmelidir. Ayrıca büyük miktarda enerji tüketen sanayi tesislerine kendi enerjilerini üretmelerini sağlayan teşvikler getirilmelidir.

DAĞITIM SİSTEMİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Dağıtım sistemleri ise, bugün mevcut bazı aksaklıkları giderilerek yeni bir hukuki baza oturtulmalı, ve derhal özelleştirilmelidir. Bugün özelleştirmenin en güzel örnekleri bu sahada verilebilir. TEK işçilerinin, TEK çalışanlarının talip oldukları, çok ortaklı şirketler kurarak devralmaya hazır ve istekli oldukları, dağıtım müesseseleri mevcuttur. Bu, çalışanlarına devredilebilecek güzel bir işletme örneği olmaya adaydır.

İLETİM SİSTEMİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

İletim sistemi ise işletmeye talip özel şirketler ortaya çıkana kadar Devlet

elinde kalmalıdır. Üretim ve dağıtım tesislerinin özelleştirilmesini müteakip üç yıl içerisinde iletim sistemine de özel sektörün ilgi göstermesi mümkündür.

TEK ile ilgili tüm bu özelleştirme işlemleri, işletme hakkının 25-30 yıllık devri şeklinde gerçekleştirilebilir. Özelleştirmede mülkiyet devri sözkonusu olmamalıdır.

Devlet bu sahada düzenleyici bir fonksiyon yürüterek, değişik özel sektör kuruluşlarına ait santrallardan ihtiyacına göre ve rekabet içerisinde elektrik satın alıp dağıtım şirketlerine satabilir. Ya da, Devlet, özel dağıtım şirketlerinin yine özel üretim şirketlerinden yapacakları enerji alışverişinde bir hakem pozisyonunda durur, iletim sisteminin de özelleştirilmesini müteakip (bu işlemlerin tümü beş yılda tamamlanabilir) Devlet bu sahada sadece bir kural koyucu olarak varlığını sürdürmelidir.

Enerji sektöründeki söz konusu model'in uygulamaları nüans farkları ile Japonya, İspanya, İngiltere, USA gibi birçok ülkede mevcuttur. Bu uygulamaların ışığı altında; eleştiriye açık ve muhtaç olan bu model, üzerinde çalışmaya değer bir fikir platformu oluşturmaktadır.